

fatterne for et godt stykke tid siden skrev, at "...the new political dimension is gradually changing the voter base of the parties and generating a potential for unanticipated voter flows" (p. 13). Succesraten med hensyn til politologiske forudsigelser er ellers ikke høj!

Der er grund til at ønske forfatterne og dansk vælgeradfærdsforskning tillykke. De har skrevet et uomgængeligt standardværk om dansk vælgeradfærd, som tillige er et stærkt kort at spille ud på den internationale forskningsarena.

Lars Bille
Institut for Statskundskab
Københavns Universitet

Per H. Jensen, *Komparative velfærds-systemer. Kvinders reproduktionsstrategier mellem familien, velfærdsstaten og arbejdsmarkedet*, København: Nyt for Samfundsvidenskaberne, 1996, s. 314, 285,00 kr.

I indledningen til bogen forfæller forfatteren, at formålet er at klarlægge, om der er en særlig skandinavisk "model" for kvinders erhvervsdeltagelse. Denne problemstilling lægger op til en komparativ analyse, og de fire lande, der indgår i analysen er Danmark, Sverige, Storbritannien og Italien, og perioden er 1960 til 1990.

Der er tale om en bred og ambitiøs anlagt helhedsanalyse af dynamikkerne bag kvinders erhvervsarbejde i Vesteuropa. Analysen er opdelt i seks kapitler: 1) Teorier om kvinders reproduktionsstrategier, 2) Undersøgellesdesign, 3) Familien, 4) Velfærdsstaten, 5) Arbejdsmarkedet, og 6) Konklusion. Problemstillingen er ikke ny, ej heller den komparative analyse af kvinders erhvervsdeltagelse,

begge har været centrale for velfærdsstatsforskning, arbejdsmarkedsforskning og kvindeforskningen gennem de sidste 10-15 år. Det nye element i Per H. Jensens komparative analyse er, at den er inspireret af den franske sociolog Pierre Bourdieus habitusbegreb. Bogen er et dristigt forsøg på at udvikle en alternativ forklaringsmodel til studiet af kvinders overgang til erhvervsarbejde i Vesteuropa. Hensigten er ved hjælp af Bourdieus teoretiske ramme at overvinde de individ-samfund/aktør-strukturdualismer i forståelsen af kvinders erhvervsdeltagelse, som findes i de gængse sociologiske og økonomiske forklaringer.

Den empiriske analyse, som primært bygger på statistik fra OECD og EUROSTAT, indeholder relativt detaljerede analyser af forandringer i familien, velfærdsstaten og arbejdsmarkedet i Danmark, Sverige, Storbritannien og Italien. Empirisk giver bogen en mængde interessante oplysninger om forskelle og ligheder i de fire landes udvikling i perioden fra 1960'erne til 1990'erne. Det centrale spørgsmål er imidlertid, hvis bogens egne præmisser skal tages alvorligt, om det ambitiøse projekt med at udvikle alternative forklaringsrammer lykkes. Giver anvendelsen af Bourdieus teoretiske ramme ny viden om de skandinaviske velfærdsstaters udviklingsdynamikker, specielt om samspillet mellem kvinders handlemønstre og handlingsorienteringer og forandringer i familien, velfærdsstaten og arbejdsmarkedet? Jeg har selv i samarbejde med en række feministisk inspirerede forskere kritiseret de dominerende forklaringsrammer, specielt Gøsta Esping-Andersens "regime" model, som bygger på en mandlig norm og ignorerer kønsrelationerne. Det er originalt, at forfatteren forsøger at anvende Bourdieu i en komparativ analyse, og jeg var spændt på,

fatterne for et godt stykke tid siden skrev, at "...the new political dimension is gradually changing the voter base of the parties and generating a potential for unanticipated voter flows" (p. 13). Succesraten med hensyn til politologiske forudsigelser er ellers ikke høj!

Der er grund til at ønske forfatterne og dansk vælgeradfærdsforskning tillykke. De har skrevet et uomgængeligt standardværk om dansk vælgeradfærd, som tillige er et stærkt kort at spille ud på den internationale forskningsarena.

Lars Bille
Institut for Statskundskab
Københavns Universitet

Per H. Jensen, *Komparative velfærds-systemer. Kvinders reproduktionsstrategier mellem familien, velfærdsstaten og arbejdsmarkedet*, København: Nyt for Samfundsvidenskaberne, 1996, s. 314, 285,00 kr.

I indledningen til bogen forfæller forfatteren, at formålet er at klarlægge, om der er en særlig skandinavisk "model" for kvinders erhvervsdeltagelse. Denne problemstilling lægger op til en komparativ analyse, og de fire lande, der indgår i analysen er Danmark, Sverige, Storbritannien og Italien, og perioden er 1960 til 1990.

Der er tale om en bred og ambitiøs anlagt helhedsanalyse af dynamikkerne bag kvinders erhvervsarbejde i Vesteuropa. Analysen er opdelt i seks kapitler: 1) Teorier om kvinders reproduktionsstrategier, 2) Undersøgellesdesign, 3) Familien, 4) Velfærdsstaten, 5) Arbejdsmarkedet, og 6) Konklusion. Problemstillingen er ikke ny, ej heller den komparative analyse af kvinders erhvervsdeltagelse,

begge har været centrale for velfærdsstatsforskning, arbejdsmarkedsforskning og kvindeforskningen gennem de sidste 10-15 år. Det nye element i Per H. Jensens komparative analyse er, at den er inspireret af den franske sociolog Pierre Bourdieus habitusbegreb. Bogen er et dristigt forsøg på at udvikle en alternativ forklaringsmodel til studiet af kvinders overgang til erhvervsarbejde i Vesteuropa. Hensigten er ved hjælp af Bourdieus teoretiske ramme at overvinde de individ-samfund/aktør-strukturdualismer i forståelsen af kvinders erhvervsdeltagelse, som findes i de gængse sociologiske og økonomiske forklaringer.

Den empiriske analyse, som primært bygger på statistik fra OECD og EUROSTAT, indeholder relativt detaljerede analyser af forandringer i familien, velfærdsstaten og arbejdsmarkedet i Danmark, Sverige, Storbritannien og Italien. Empirisk giver bogen en mængde interessante oplysninger om forskelle og ligheder i de fire landes udvikling i perioden fra 1960'erne til 1990'erne. Det centrale spørgsmål er imidlertid, hvis bogens egne præmisser skal tages alvorligt, om det ambitiøse projekt med at udvikle alternative forklaringsrammer lykkes. Giver anvendelsen af Bourdieus teoretiske ramme ny viden om de skandinaviske velfærdsstaters udviklingsdynamikker, specielt om samspillet mellem kvinders handle-mønstre og handlingsorientringer og forandringer i familien, velfærdsstaten og arbejdsmarkedet? Jeg har selv i samarbejde med en række feministisk inspirerede forskere kritiseret de dominerende forklaringsrammer, specielt Gøsta Esping-Andersens "regime" model, som bygger på en mandlig norm og ignorerer kønsrelationerne. Det er originalt, at forfatteren forsøger at anvende Bourdieu i en komparativ analyse, og jeg var spændt på,

hordan forfatteren ville integrere foraninger i kønsrelationer i Bourdieus ståelsesramme. Jeg finder, at Bourdieus metode og begreber giver nogle muligheder for at integrere et mere handlingsorienteret perspektiv i de strukturelle analyser, selv om den også har nogle svagheder i forhold til at forklare sociale forandringer. Anmeldelsen vil derfor overvejende koncentrere sig om at diskutere dets tilgangsvinkel og forklaringer på kvinders overgang til erhvervsarbejde. Hvorfor er der ny viden om dynamikken bag kvinders erhvervsdeltagelse i Vesteuropa?

Udgangspunktet for analysen er en kritik af de etnocentriske fejltagelser og deterministiske forklaringsmodeller hos den forfatteren kalder "sociologisk inspirerede velfærdsstatsteorier". Forfatteren kritiserer de sociologiske velfærdsstatsteorier, og de feministiske hypoteser om de kvindelige skandinaviske velfærdsstater, om statscentrerede i den forstand, at kvinders emancipation ses som en funktion af velfærdsstaten. Denne kritik er nok for nuanceret, selv om også feministiske analyser i en periode var for strukturorienterede og deterministiske og underbetonede kvinder som handlende. Som alternativ foreslås et tværfagligt, problemorienteret approach, hvor pointen er, at "institutionernes meningsbærende betydning er betinget af, hvorledes det samlede sæt af institutioner er koblet og konfigureret" (p. 23). Det betyder, at de samme fænomener, for eksempel deltidsarbejde, får forskellig betydning i forskellig kontekst. Kritikken af de sociologisk inspirerede velfærdsstatsanalyser og de neoklassiske økonomiske teorier er, at begge parter er fanget i en individ-samfundsdualisme, og alternativet er at "sociale processer og sociale relationer må have forrang og fungere som grundkategorier i analysen af tværnationale varia-

tioner og udviklingslinier i kvinders inddragelse på arbejdsmarkedet" (p. 47). Spørgsmålet er, hvad det indebærer mere konkret?

Habitusbegrebet er centralt i den alternative model, der bygger på Bourdieus arbejde. Habitus er knyttet til agenternes handlinger og beskrives som "et organiserende princip for agenternes adfærd" (p. 49), der binder de forskellige samfundsfærfærem sammen. Habitus er socialt og historisk erhvervet, idet de systemer af objektive livsvilkår, der internaliseres, er lokaliseret i tid og rum (p. 50). I Bourdieus forståelse indtager mænd og kvinder forskellige positioner: mænd er orienteret mod den "ydre" verden og kvinder mod den "indre verden. Modsætningen mellem de kønsspecifikke "inwords" og "outwords" bevægelser betyder, at kvinder er *centripetal* og mænd *centrifugal* orienterede. Forfatteren slutter deraf, at den traditionelle husmoderrolle i Vesteuropa er forankret i socialt formede centripetale orienteringsmønstre. Pointen er, at skandinaviske kvinders strukturerede adfærdsdispositioner har gennemgået en transformationsproces fra overvejende centripetal til centrifugal strukturerede orienteringsmønstre, mens en centripetal orientering er blevet bibeholdt i Italien, hvorimod Storbritannien befinder sig i spændingsfeltet mellem tilstands- og forandringsprocesser i kvinders perceptionsskemata (p. 53). Denne forklaringsfigur, og logik, som kan minde om Parsons dualistiske sociologi, rejser flere spørgsmål: 1. Hvordan forklarer teorien forandringer i kvinders perceptionsskemata? 2. Hvilken rolle spiller det politiske niveau for forandringerne?

Bourdieus analyse er en strukturalistisk analyse som bygger på strukturelle *homologier*, der ligger bagved de empiriske fænomener. Den metodiske frem-

gangsmåde er at konstruere *idealtyper* af de socialt strukturerede livsbetingelser og at generere *hypoteser* om analogier i samfundets strukturer (p. 62). Med inspiration fra P.A. Sorokin konstruerer forfatteren to idealtyper: *familiale* relationer, der bygger på gensidig afhængighed vs. *kontraktuelle* sociale relationer, der er baseret på et netværk af kortvarigt, begrænset og specificeret gensidig afhængighed. Idealtyperne anvendes derefter i analysen af familien, velfærdsstaten og arbejdsmarkedet. Med hensyn til familien skelnes der mellem den *traditionelle* og den *symmetriske* familieform. Med hensyn til velfærdsstaten skelnes der mellem den *residuelle* (marginelle) og *institutionelle* velfærdsmodel. I forhold til arbejdsmarkedets skelnes der med inspiration fra Max Weber mellem *åbne* og *lukkede* relationer. Forfatterens hypotese er, at der eksisterer "strukturelle analogier mellem traditionelle familieformer, residuelle velfærdssatter og lukkede arbejdsmarkedsrelationer på den ene side, og symmetriske familieformer, institutionelle velfærdsstater og åbne arbejdsmarkedsrelationer på den anden side" (p. 70).

Idealtyperne kan umiddelbart virke temmelig dualistiske. Modellens force er et *heldhedsorienteret* perspektiv, der integrerer menneskelige handlinger i et samlet system. Dette perspektiv kan bidrage til at forklare de nationale systemers særegne reproduktion og kan derigennem give ny viden om *tværnationale* variationer i kvinders færden, men spørgsmålet er for mig at se, om Bourdieus teoretiske ramme er velegnet til at forklare grundlæggende *forandringer* i kvinders arbejdsmarkedsorientering i perioden 1960 til 1990. Kan teorien for eksempel forenes med en hypotese om, at kvindebevægelsen og kvinders bevidste handlinger spillede en selvstændig rolle for

ændringer i kvinders erhvervsaktivitet? Det provokerende i Bourdieus habitusteori i et feministisk perspektiv er for mig at se ikke, at aktørernes adfærd begrebsliggøres, men at aktørerne ikke tilskrives nogle selvstændig handlemuligheder. Pointen og problemet i habitusteorien er, at adfærd fungerer "uden om" individuelle valg, da individet i habitusteorien ikke har anden realitet end som krop eller som organisme, der fungerer som en formidlingskanal for de sociale relationer og sociale processer i samfundet (p. 77).

Med hensyn til undersøgelsesdesign har forfatteren mange gode metodiske refleksioner over og pointer i forhold til komparative analyser af kvinders erhvervsdeltagelse. Intentionen er at afskrive den mekaniske aktør-struktur problematik i velfærdsstatsforskningen og den subjektorienterede filosofi i neoklassisk økonomisk teori. Metodisk er det en central pointe, at kvinders reproduktionstrategier, som i øvrigt ikke defineres nærmere, kræver tværfaglige helhedsorienterede analyser. En anden metodisk pointe er, at de sociale systemer kun eksisterer gennem sociale praktikker, således at forandringer i systemet er forudsat det, der kaldes "innovationspraktikker", som er forankret i pratisk rationalitet.

Som led i forskningsstrategien kombinerer forfatteren med inspiration fra Charles Tilly tre typer af komparationer: "individualizing", som søger det unikke, "universalizing", også kaldet "method of agreement", som søger det, der er fælles for sociale systemer og "variationsfinding" eller "method of variance" som søger det, der adskiller de sociale systemer. Den fjerde komparation "encompassing" - dvs. at sætte det enkelte system ind i en større sammenhæng, for eksempel det globale økonomiske system - kunne måske med fordel være inddraget i analy-

sen, idet man kan hævde, at EU har fungeret som en overnational dynamo, der har bidraget til at harmonisere betingelserne for kvinders arbejdsmarkedsadfærd.

Styrken ved Bourdieus systemteori er som før nævnt dens *helhedsperspektiv*. Det væsentligste teoretiske og metodiske problem er, at de handlende aktører ikke ved, hvad de gør. At aktørernes sociale handlinger fungerer uden om bevidste "valg" og "intentioner" (p. 81). Analysemodellen ignorerer derfor spørgsmålet om de kollektive aktørers betydning for sociale forandringsprocesser. Ligesom betydningen af individernes reflexivitet for valg af livs- og reproduktionsstrategier overses.

Sammenfattende må det påpeges, at styrken i analysen er beskrivelsen af de interne reproduktionslogikker i de fire systemer. De ofte overraskende fællestræk, for eksempel mellem Skandinavien og Italien, bliver sat ind i en systemisk helhedsanalyse, som inddrager samspillet mellem familien, udvalgte politikker i velfærdsstaten, og arbejdsmarkedsforhold. Konklusionen er tilsyneladende, at der eksisterer en skandinavisk model, selv om analysen også påpeger en række forskelle mellem Danmark og Sverige. Analysen bekræfter for så vidt kvindeforskernes påstand om, at både i Danmark og Sverige er velfærdsstatens reproduktionspolitikker af central betydning for kvinders emancipation. Hovedproblemet i analysen og hos Bourdieu er efter min mening forholdet mellem reproduktion og forandring af de sociale systemer. Analysen fokuserer på systemets reproduktion snarere end sociale forandringer. Spørgsmålet er for eksempel, om konklusionen på analysen af Italien, at det er et fundamental stabilitet i systemet, er holdbar. En alternativ tolkning er, at systemet er yderst ustabil, hvis vi inddrager samspil-

let mellem køn, klasse og generation.

Bogen rejser en række centrale spørgsmål om familiens, velfærdsstatens og arbejdsmarkedets betydning for ændringerne i kvinders adfærd og prioriteringer, og den kan fungere som en god udfordring til den dominerende tendens i komparativ velfærdsstatsforskning.

Birte Siim
Institut for Samfundsudvikling
og planlægning
Aalborg Universitet

Martin Paldam, *Dansk u-landshjælp. Altruismens politiske økonomi*, Århus: Aarhus Universitetsforlag, 1997, 444 s., 198,00 kr.

Det er en besynderlig bog, Martin Paldam har skrevet. Titlen antyder, at der er tale om en analyse - politisk-økonomisk - af dansk u-landsbistand. Elementer til en sådan findes da også i bogen, men den indeholder meget andet og mere end det. Tilstedeværelsen af mange dagsordener - skjulte som åbne - udgør en af bogens svageste sider. På den anden side ligger der en imponerende fortjenstfuld indsats bag udarbejdelsen af bogen, hvilket også afspejles i omfanget - godt 400 sider - og i det store spektrum af spekulative betragtninger, observationer, egentlige forskningsresultater og udokumenterede, men stærke påstande findes der en god del guldkorn, men igen: så sandelig også mange mindre ædle forekomster!

Bogen består af tre hoveddele indrammet af en indledning og en afslutning. Den første del - godt 100 sider - består først og fremmest af en række betragtninger af mere overordnet karakter om u-landenes udvikling i et længere tidsperspektiv. Den